

**Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında
Mevlâna ve Mevlevîlik**

ULUSAL SEMPOZYUMU
14-16 Aralık 2006
KONYA

BİLDİRİLER
KONYA / 2007

ESKİŞEHİR MEVLEVÎHANE'Sİ

Hasan Hüseyin ADALIOĞLU*

ÖZET

Eskişehir ve civarı 12. yüzyılın ikinci yarısında, yani II. Kılıçarslan (1155-1192)'ın saltanatı döneminde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları içine alındı. Bu dönemden itibaren bir uç kenti olarak iskan edilmeye başlandı. Ancak Eskişehir'de Mevlevîliğin, kurumsal olarak başlangıç tarihi 16. yüzyılda Osmanlılar dönemine rastgelmektedir. Mevlevîhane'nin faaliyette bulunduğu mekan da Osmanlı Devleti vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından tesis edilmiştir. Eskişehir Mevlevîhanesi, Eskişehir Odunpazarı semti, Paşa mahallesinde bulunan Kurşunlu Külliyesi içinde yer almaktadır. Kurşunlu Külliyesi cami, şadırvan, zâviye (medrese), talimhane, düşkünler evi, imaret, mevlevî şeyhlerine ait türbe ve iki kervansaraydan oluşmaktadır.

Eskişehir Mevlevîhanesinin kurulduğu 16 yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar olan dönemle ilgili; bir vakfiyede geçen Halil Efendi'nin şeyh tayin edilmesi dışında, elimizde bilgi mevcut değildir. Mevlevîhane 19. yüzyılın ortalarında Hasan Hüsnü Dede'nin hükümete baş vurarak, şeyhliğin babasından kendisine intikal ettiğini söylemesi üzerine, yapılan tetkikler sonucunda, 21 Kasım 1865 yılında düzenlenen bir beratla Hasan Hüsnü Dede'ye tevcih edilmiştir. Daha sonra Hasan Hüsnü Dede'nin oğulları meşihate geçmiş ve mevlevîhane tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunun çıktığı 1925 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Mevlevîhane, Âsîtâne, Eskişehir Mevlevîhanesi, Hasan Hüsnü Dede*

---

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

THE MEVLEVIHANE OF ESKİŞEHİR

ABSTRACT

The town of Eskişehir and the region around it was included within the boundaries of the Anatolian Seljukid State after its conquest by Kılıçarslan II (1155-1192) in the second half of the XIIth century. From this time onwards Eskişehir began to be settled as a frontier town. Nonetheless, one can trace the institutional roots of the mevlevi order in the town back down to Ottoman period of XVI th century. At that time, the spot assigned for the activities of the mevlevi order was constructed by an Ottoman vizier called Çoban Mustafa Paşa. The mevlevihane of Eskişehir has been situated within the Kurşunlu complex of Paşa Mahallesi, a quarter of the Odunpazarı district. The Kurşunlu complex consists of a mosque, a water-tank with a fountain, a school, a training house, a house for the impoverished, a charitable establishment, a mausoleum for the religious leaders of the mevlevi order, and two caravanseraies.

The current information about the time span starting with the foundation of the Mevlevihane of Eskişehir in the XVI th century and ending in the early XIXth century is limited to the assignment of Halil Efendi to the religious leadership of the order, as mentioned in the vakfiye, the register of the pious foundation. Upon the application of the Hasan Hüsnü Dede to the government in the mid-XIX th century and his demand for the transfer of the religious leadership to himself, the post of the leadership, after a series of investigations, was decided to be conferred upon him sanctioned by an official document (berat) of the sultan bearing the date of November 21, 1865. The post is known to have inherited by the sons of Hasan Hüsnü Dede and the Mevlevihane to have survived until 1925, when a new law was issued approving the abolishment of the religious orders.

Key Words: Mevlevihane, Âsitâne, Mevlevihane of Eskişehir, Hasan Hüsnü Dede

Eskişehir ve civarı 12. yüzyılın ikinci yarısında, yani II. Kılıçarslan (1155-1192)'in saltanatı döneminde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları içine alındı. 1176 yılındaki Myriokephalon savaşından sonra Bizans'la yapılan anlaşma ile Eskişehir bölgesindeki Bizans'a ait istihkamlar yıktırıldı ve Bizans'ın bölgedeki üstünlüğü tedricen Türkmenlerin eline geçti.¹ II. Kılıçarslan, 1186 yılında ülkeyi oğulları arasında paylaştığında Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir (Sultanönü) bölgesi-

¹ Yusuf Oğuzoğlu-Feridun Emecen, "Eskişehir" mad., *DİA.*, İstanbul 1995, c. 11, s. 399.

ni oğlu Muhiddin Mesud'un idaresine verdi.² Bu dönemden itibaren Eskişehir bir uç kenti olarak iskan edilmeye başlandı.

13. yüzyılda Anadolu'da yaşanan Babaî isyanı (1240) çok önemli sosyal ve siyasi olayların yaşanmasına neden oldu. İsyanının bastırılmasından sonra Türkmenler, takibe uğradıkları için, şeyh ve dervişlerin öncülüğünde küçük göçebe gruplar halinde Batı Anadolu yönünde uç bölgelere dağıldılar. Bu dervişlerin çoğu, değişik tasavvufî akımlara bağlı idiler. Uçlardaki boş köylere veya gözden uzak dağlık bölgelere yerleşip yeni gelecek göçmenler için zaviyeler kurdular.³ Babaî isyanın hemen akabinde, Anadolu'yu etkisi altına alan Moğol istilası da Türkmen kitlelerinin yoğun biçimde Anadolu'ya göçlerine neden oldu. Moğolların önünden kaçan göçebe halk ile Anadolu'nun yerli halkı arasında çıkan bir takım siyasi, sosyal ve ekonomik çatışmalar nedeniyle, Selçuklu devlet adamları, bu göçbeleri batı uç bölgelerde iskan ettiler.⁴ Örneğin, Denizli yöresine iki yüz bin hane göçebe halk yerleşirken, Eskişehir-Kütahya arasındaki dağlık bölgeye üç yüz bin çadırılık göçebe Türkmen halkın yerleştiği bilinmektedir.⁵ Böylece uç bölgelerde nüfus yoğunluğu artmaya başladı.

Eskişehir (Sultanönü), baba ve dervişlerin kendilerine bağlı Türkmenlerle beraber yerleşmek için tercih ettiği coğrafi bölgelerin başında geliyordu. Burası merkezden uzak olmakla beraber uç vilayeti olması nedeniyle Selçuklu ülkesi içinde sayılıyordu. Türkmenler burada kendilerini bağımsız hissettikleri kadar, diğer aşiret ve oymaklardan fazla uzaklaşmadıkları için aynı zamanda güvencede hissediyorlardı. Bu yüzden 13. yüzyıl ortalarından itibaren cami, mescit gibi dini yapıların ve göçmenlerin misafir edildiği hankah, ribat ve zaviyelerin hizmet verebilmesi için devlet adamları ve varlıklı kimseler tarafından zengin akarları olan vakıflar kurulmaya başlandı.⁶

² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyâsi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 209-214-217.

³ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları-5, Eskişehir 2005, s. 39.

⁴ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Uçları", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Sota ve Yeni Türkiye Yayınları, s. 822.

⁵ O. Turan, *Age.*, s. 507.

⁶ H. Doğru, *Age.*, s.15

13. yüzyılda genellikle Kalenderî, Vefaî, Yesevî tarikatlarına bağlı şeyhler, şehir ve kasabalarda zaviyeler kurdular. Babaî isyanından sonra orta Anadolu ve uç bölgelerinde, yol kavşaklarında, dağ yamaçlarında ve köylerin dışında isyandan kurtulan Babaî şeyhleri tekke ve zâviyeler kurmaya başladılar. Bu arada Konya, Kayseri, Tokat, Sivas ve Eskişehir gibi orta Anadolu kentlerinde Kübreviyye ve Sühreverdiyye tarikatlarına bağlı şeyhlerin zaviyeleri de bulunuyordu.⁷ Eskişehir (Sultanönü)'de de Selçuklular döneminden günümüze cami, zaviye, imaret ve türbe gibi dini yapıların binaları ya da vakıf kayıtları gelmiştir. Özellikle 1261-1271 yılları arasında valilik yapmış Cacaoğlu Nureddin Bey'in vakıflarla desteklediği Alaeddin Camii, Şehabeddîn Ebu Hafs es-Sühreverdî'ye ait bir makam zaviyesi, 1261'den önce kurulmuş Seyyid Abdullah zaviyesi, Ak Doğan zaviyesi, Devlethan zaviyesi ve Ahi Ömer zaviyesi gibi bazı dini ve sosyal yapıların Selçuklular döneminde kurulduğu vakıf kayıtlarından anlaşılıyor.⁸

Mevlâna Celâleddîn Rûmî'nin 1273 yılında Konya'da vefatından sonra yerine geçen Hüsameddin Çelebi ile başlayıp, oğlu Sultan Veled daha sonra da Ulu Arif Çelebi ve onun takipçileri tarafından kurulan Mevlevîlik, Selçuklular devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar geçen süre içerisinde İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yayıldı. İlk olarak Veled Çelebi ve Ulu Arif Çelebi zamanında başlayan müesseseleşme (zâviye ve âsîtânelerin kurulması) daha sonraki devirlerde, Mevlevî halifeleri tarafından sürdürüldü. Bu zâviyeler, Amasya'da Çelebi Hüsameddin'in halifesi Alaeddin Amasyavî, Kırşehir'de Veled Çelebi'nin halifelerinden Süleyman, Erzincan'da Hüseyin Hüsameddin, Karaman'da Ulu Arif Çelebi'nin halifelerinden Mehmed Bey, Niğde'de Nasûhiddin Sebbağ, Tokat'ta Fahreddin-i Irâkî gibi mevlevî önderleri tarafından açılmıştır.⁹

14. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu diğer yerlerde önceliklere ilaveten bir çok mevlevî zaviyesi açıldı. 16. yüzyıla gelindiğinde, Ulu Arif Çelebi (öl. 1319)'nin yolunu takip eden Dîvâne Mehmed Çelebi mevlevîliğin yayılmasında önemli katkı sağlamış ve

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler: Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, sayı. XII, Ankara 1978, s. 258.

⁸ H. Doğru, *Age.*, s. 120-4.

⁹ Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı) İstanbul 1983, muhtelif sayfalar; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 30-31.

onun çabalarıyla Osmanlı Devleti'nin batısında Cezayir, Lazkiye, Kahire, Sakız, Midilli; Anadolu'da Eğridir, Sandıklı, Muğla, Burdur ve İstanbul'daki (Galata) Mevlevîhaneler; doğuda Halep Mevlevîhanesi ve Fars ülkesindeki Mevlevîhane gibi bir çok Mevlevîhane açılmıştır.¹⁰

Eskişehir'de Mevlevîliğin, kurumsal olarak başlangıç tarihi 16. yüzyılda Osmanlılar dönemine rastgelmektedir. İlk dönemlerde köylere kadar bir çok yerleşim yerinde kurulan Mevlevîhaneler, 16. yüzyılın başlarından itibaren, mevlîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere çekilmeye başlamasıyla, daha çok beyler, paşalar ve vezirler tarafından tesis edilmişlerdir. Eskişehir Mevlevîhanesi'nin faaliyette bulunduğu mekan da, Osmanlı Devleti vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından tesis edilmiştir.

MEVLEVÎHANE'NİN BÂNİSİ:

Çoban Mustafa Paşa, I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) zamanlarında önemli devlet görevlerinde bulunmuş bir devlet adamıdır. Aslen Bosna'lı veya Arnavut kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Boşnak kökenli olma ihtimali, lakabından dolayı daha kuvvetli görülmektedir.¹¹

Mustafa Paşa, Yeniçeri Ocağı'na devşirme olarak alınmış, 1514 yılıdaki Çaldıran Seferi'ne katılmış, sonra sarayda yetişerek sırasıyla Kapıcıbaşı, Beylerbeyi ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra sadrazam Pir Mehmed Paşa'nın isteği üzerine I. Selim tarafından ilk defa vezirliğe tayin edilmiştir.¹²

Sultan I. Süleyman döneminin ilk yıllarında vezirliğe devam etmiş 1521 yılında Belgrad seferine, 1522 yılında ordu komutanı olarak Rodos seferine katılmıştır. Aynı yıl içinde Mısır valiliğine atanan¹³ Mustafa Paşa, kısa süreli valilik döneminden sonra İstanbul'a gelmiş ve ikinci kez vezirlik görevine atanmıştır. Bu görevi sürdürürken 1529 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri kendi adına inşa ettirdiği en büyük vakıf eseri olan Gebze'deki külliyesinin içindedir.¹⁴

¹⁰ S. Küçük, *Age*, s. 32.

¹¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, c. II, s. 316-7.

¹² İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947-61, c. II, s. 11.

¹³ İ. H. Danişmend, *Age*, s. 71-72-77-78-87-99-102 vd.

¹⁴ Fatih Müderrisoğlu, "Bâni Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *Vakıflar Dergisi*, sayı XXV, s. 67; Köksal Seyhan, "Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *DİA*, c. 8, s. 351-4, 1994.

Tarihimizde “Çoban”, “Gazi”, “Boşnak”, “Damat”, “Mısırlı”, “Polak”, “Koca Lala” ve “Melek” gibi lakaplarla tanınan Mustafa Paşa, bu ünvanlarını çeşitli nedenlerden dolayı almıştır. Örneğin; doğduğu bölgeye izafeten “Boşnak”; saray çevresinden evlenmesinden dolayı “Damat”; Rodos seferine katılmasından dolayı “Gazi” ünvanlarıyla tanınan Paşa, kısa bir süre Mısır valiliği yapmasından dolayı da “Mısırlı Paşa” diye adlandırılmıştır. En yaygın lakabı olan “Çoban”ın ise hangi olaydan dolayı verildiği bilinmemektedir.¹⁵ İyi bir devlet adamı ve başarılı bir komutan olan Mustafa Paşa devşirmeler içinde devlete sadakatıyla bilinen ve saray entrikalarına karışmayan biri kabul edilir.

Sultan I. Selim’in kızlarından muhtemelen Hafsa Sultan ile evlenen Paşa, saraya yakınlığı dolayısı ile ikinci kez vezirlik makamına atanmış olmalıdır. Bir bakıma Paşa’nın sarayla bağlantısının mesleki kariyerine yansıdığı düşünülebilir. Bu özelliklerinin yanı sıra maddi yönden de güçlenen Paşa hayırsever bir şahsiyet olarak birçok vakıf eseri inşa ettirmiştir. Onun vakıf eserleri arasında Gebze ve Eskişehir’de büyük boyutlu bir menzil külliyesi, Svilengrad’da Mustafa Paşa Köprüsü (Cisr-i Mustafa Paşa), Edirne-Söğütödere’de bir köprü, Seyidgazi, Galata ve Boğazkesen’de sıbyan mektebi ve Edirne’de han ve hamamlardan oluşan pek çok eser yer almaktadır. Mustafa Paşa yaptırdığı bu eserler için Anadolu ve Rumeli’de, İstanbul, Edirne ve Selanik başta olmak üzere, Yalova, İzmit, Balat, Eskişehir, Filibe, Pravadi, Tırhala, Tekirdağ, Çirmen ve Arnavutluğun çeşitli yörelerinde gayr-i menkul ve menkuller vakfetmiştir. Ekonomik gücünü Sultan II. Bayezid (1481-1512), I. Selim ve I. Süleyman tarafından kendisine ve eşi için yapılan zengin temliklere borçlu olan Paşa her eseri için zengin vakıflar tesis etmiştir.¹⁶

MEVLEVÎHANE’NİN KURULUŞU

Eskişehir Mevlevîhanesi, Eskişehir Odunpazarı semti, Paşa mahallesinde bulunan Kurşunlu Külliyesi içinde yer almaktadır. Kurşunlu Külliyesi, cami, şadırvan, zâviye (medrese), talimhane, düşkünler evi, imaret, mevlevî şeyhlerine ait türbe ve iki kervansaraydan oluşmaktadır. Külliye-nin merkezinde cami yer alır. Caminin doğusunda talimhane veya mektep

¹⁵ F. Müderrisoğlu, *ağm.*, 67.

¹⁶ Osman Nuri Ergin, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s. 36-43; M. Tayyip Gökbilgin, *XV.- XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 515-526; F. Müderrisoğlu, *ağm.*, s.68.

denilen bina; batısında imaret; kuzeybatısında büyük kervansaray; güneybatısında küçük kervansaray ile düşkünler evi; güneydoğusunda âsitâne (mevlevî tekkesi, zâviye) ve mevlevî meşâyihine ait türbe (hâmuşân); kuzeyinde şadırvan yer almaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan vakıf kaydına göre¹⁷, Büyük Kervansaray hariç, külliye içinde bulunan binaların tamamı vezir Çoban Mustafa Paşa tarafından 1525 yılında inşa edilmiştir. Mevlevîhane'nin bulunduğu mahalle, halen kullanılmakta olan adını, vezir Mustafa Paşa'nın ismine atfen, "**Paşa Mahallesi**" olarak, Kanuni Sultan Süleyman devrinde almıştır.¹⁸

Kurşunlu Külliyesinin 1525 yılında inşa edildiğini gösteren diğer bir belge, caminin giriş kapısı üzerindeki kitabedir. 16. yüzyıl Osmanlı mimarisinin güzel bir örneği olan caminin giriş kapısı üzerinde, dikdörtgen mermer üzerine kabartma olarak üç satır halinde celi sülüs ile yazılmış kitabede "Kümmilet hâzihi'l-imâretü'l-mübâreketü fî devleti meliki'l-asri ve'l-evânî Süleymânü'l-vakti ve'z-zemân dâme mülkehû muhalleden ve müceddeden se'adehû bi tevfikillahi li-vezîrihî ve müdebbiru mülkihi nasîrun ve Âsafu'd-dehri ve azîmu'l-asri Mevlâna Mustafa Paşa dâme se'adehû hasbeten lillahi'l-hamîd. Ve câe târihun '**minnî hayrun cedîd**'. Anlamı; "*Bu mübarek yapı, övülmeye layık olan Yüce Allah'ın rızası için, asrın ve devrin meliki, vaktin ve zamanın Süleymân'ı (Allah onun devletini ebedi ve sürekli kılsın, yardımlarıyla mutluluğunu artırsın) ve onun veziri, mülkünün dirayetli yöneticisi, dönemin Âsaf'ı ve zamanın yüce kişisi Mevlâna Mustafa Paşa (Allah onun mutluluğunu daim kılsın) zamanında tamamlandı. Ve tarih geldi; benden yeni bir hayır*". ibareleri yazılıdır. Kitabede, üçüncü satırın sonundaki "**minnî hayrun cedîd**" ibaresi, ebced hesabına göre hicrî 931/ m. 1524-1525 yılına işaret etmektedir.¹⁹

Eskişehir Mevlevîhanesi'nin kuruluş tarihi, Mevlâna Müzesi Arşivi'nde bulunan ve 10 Ramazan 1293/28 Eylül 1876 tarihinde düzenlenen bir

¹⁷ Çoban Mustafa Paşa'nın Hicrî 932/ 1525 Tarihli Arapça Vakfiyesi ve Zeyilleri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No. 7003.

¹⁸ H. Doğru, *Age.*, s. 77.

¹⁹ Cami Giriş Kapısı'nın üst kısmındaki orjinal kitabe. bkz. Erol Altınsapan, "Eskişehir Kurşunlu Külliyesi", *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, sayı 91, yıl 21, Mart 2004, s.38; Şinasi Acar, "Yukarı Mahalle Odunpazarı", *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, sayı 96, yıl 22, Mayıs 2005, s. 25.

vakfiye suretine göre²⁰, 10 Zilkade 979/25 Mart 1572 yılına kadar uzanmaktadır. Vakfiye suretinde Mevlevîhane'nin içinde bulunduğu dergahın bu tarihten önce Gazi Melek Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Dergah için Liva Sultanönü, Karacaşehir, Emir Köy, Çağış Viranı ve Çemşîdî Çayırı adlı mahallerde bulunan Yedi Taşlı tabir olunan bir değirmen ve Dokuz İpek tabir olunan mezzalar vakfedilmiş ve mütevellî olarak da dergah şeyhi Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Halil Efendi tayin edilmiştir. Ayrıca, bu dergahta her kim şeyh olursa, mutasarrıf olup her yatsı namazından sonra Mülk suresini tilavet etsin, sevabını Resûl ü Ekrem (sav)'in ruhuna hediye etsin; vakıf nâmede geçen değirmen ve mezzalardan elde edilen gelirden fakirlere tasadduk edilsin; yirmi akçe sipahiye ve elli akçe dergah şeyhine verilsin şartı koşulmuştur.

Halen Kurşunlu Külliyesi'ni oluşturan mevcut yapılardaki mevlevîliğe ait sembollerden, bu mekânın kurulduğu zamandan itibaren veya biraz sonrasında, Mevlevîhane olarak kullanıldığını düşünüyoruz. Külliye'nin bânisi Mevlâna (Melek, Gazi, Çoban) Mustafa Paşa, kendi dönemindeki tasavvufî akımlara ilgi ve yakınlık gösteren biridir. Çünkü onun, daha önce Gebze'de yaptırdığı tekkeye şeyh olarak, Muhyiddin Karamânî'nin (öl. 1550) gönderilmesini, yine bir tarikat şeyhi olan Şeyh-i Gülşenî'den rica etmiş olması, bu kanaatimizi destekliyor.²¹ Bundan dolayı onun, Eskişehir'de yaptırdığı Menzilhânenin bir bölümünü Mevlevî tarikatı mensuplarına tahsis etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu yüzyılda mevlevîlik Osmanlı hakimiyetinde olan Anadolu ve tüm İslam coğrafyasında yaygın ve örgütlü bir hale gelmiş ve padişahlar tarafından himaye edilmeye başlanmıştı.²²

Bugün bu kanaatimizi destekleyen bazı semboller, külliyyeye ait binalarda hala mevcut olup açıkça görülebilmektedir. Öncelikle, külliyyede bulunan camiinin mihrabında, mihrab nişinin dış üst köşelerinde mukarnasların başladığı noktada bulunan mevlevî başlıkları, caminin ve külliyyenin mevlevîliğe tahsis edildiği kanaatını vermektedir.²³ Yine, Cami-

²⁰ Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/30; Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanlığı, 747 nolu Defter, 459. sayfaya ait 3 Aralık 1982 tarihli kayıt örneği, s. 1-2; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 219.

²¹ Reşat Öngören, *Osmanlıda Tasavvuf*, İz Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2003, s. 301-322-323.

²² Bkz. Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 32-34.

²³ Her ne kadar cami mihrabının orijinal hali olmadığı, muhtemelen 19. yüzyılda veya daha sonra tamir gördüğü bazı sanat tarihçileri tarafından ifade edilmekte ise de.

nin giriş kapısının üst kısmındaki kadınlar mahfilinin arka duvarında, dikkatli bakıldığında binanın yapıldığı sırada oraya yerleştirilmiş olduğu anlaşılan, dikdörtgen şeklinde bir taş çerçeve içine hatt-ı tâlik ile yazılmış “**Ya Hazreti Mevlâna**” yazısı, caminin kuruluşundan itibaren veya biraz sonra mevlevîliğe tahsis edildiği düşüncesini güçlendiriyor.

Önceki paragrafta tespit ettiklerimize ilave olarak, Mevlevîhane'nin ortasında bulunan semahanenin kubbesi üzerindeki alemin uç kısmındaki Mevlevî sikkesi²⁴ ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 747 nolu defterin 459. sayfasında bulunan 10 Zilkade 979/1572 tarihli Melek Mustafa Paşa Vakfiyesinde zâviye²⁵ olarak belirtilmiş olması²⁶ ve bu vakfiye içerisinde yer alan şeyh efendiye ayrılan 50 akçelik ücret; Hüdavendigâr Salnamesindeki “Melek Gazi Mustafa Paşa merhumun Kurşunlu Camii şerifi ve yanındaki “Mevlevî dergâhı” bilgisi²⁷; son yıllara ait bir kaynakta II.Abdülhamid'in burasını Mevlevîhane'ye bağışladığına dair bilgi; ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğünde kayıtlı m. 1838 tarihli bir fermana göre, burada öteden beri bir Mevlevî dergâhının varlığının bilinmesi²⁸; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dahiliye, 979/ 77294 No'lu Dosya'da Mâbeyn-i Hümâyun Katipliği tarafından 16 Şubat 1886 tarihinde yazılan bir tezkerede, Gazi Mustafa Paşa tarafından Eskişehir'deki dergaha vakfedilen değirmen ve müzâriin, dergah Postnişini Hüseyin Hüsni Efendi'nin talebi üzerine, Hazine-i Celile-i Maliye'den alınıp tekrar Mevlevî dergahına iade edilmesine ilişkin bilgi²⁹; külliye de bir semahane ve her iki tarafında derviş hücrelerinin bulunması ve Mevlavîhane'nin arkasındaki Mevlevîlere ait mezarlar(hâmuşân), buranın kuruluşundan veya az sonrasında itibaren önemli bir Mevlevî tekkesi olduğunu göstermektedir.

²⁴ Bektaşilik, Kalenderilik ve Mevlevîlik başta olmak üzere bir kısım tarikatlar, kendi felsefi telâkkilerini, meydana getirdikleri eserlere aynen yansıtmışlardır. Bu tarikatlar serpuşlarından, sancak âlemlerine varıncaya kadar birçok eşyayı, kendi sembolleri haline dönüştürmüşlerdir. Nusret Çam”, Fıkh-ı Meselelerin ve Mezheplerin Türk Cami Mimarisinde Tesiri”, *Vakıflar Dergisi*, XXI. Ankara 1990, s. 375-76.

²⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 747 nolu defterin 459. sahifesinde bulunan 10 Zilkade 979 tarihli Melek Mustafa Paşa vakfiyesinden çıkarılan fıkra örneği.

²⁶ Fakat vakıf kayıtlarına medrese olarak geçmiştir. Bkz. Eskişehir Vakıflar İl Müdürlüğü'nce hazırlanan külliye tanıtım çalışması. Katalog No: A, b1

²⁷ *Hüdavendigâr Salnamesi*, Vilayet Matbaası. Bursa 1324, s.414

²⁸ Avni Güngörür-Kemalettin Conker, *Eskişehir Kılavuzu*, Anıl Matbaası 1952, s. 63.

²⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dâhiliye, Dosya No: 979 / 77294.

Mevlevîhaneler, dervişlerin eğitim ihtiyaçlarına göre mimari özellikler taşıyan dergahlardır. Bir Mevlevî âsitânesi genellikle geniş bir bahçe içerisinde bulunur ve semahâne, türbe, çilehane, hücreler, selamlık, harem dairesi, mutfak, kiler ve meşkhânededen oluşur. Dergahın en önemli birimlerinden olan semahaneler genellikle kare planlı olup, kible yönünde mihrabı, âyin sahasını sınırlayan ve aynı zamanda üst galeriyi taşıyan sütunları olan, üstleri bazen kubbe bazen de düz tavanla örtülü mekânlardır. Eskişehir Mevlevîhanesi, Kurşunlu külliyesi içerisinde, caminin güneydoğusunda L biçiminde yer almaktadır. Mevlevîhanenin, ortada tek kubbeli bir semahanesi ve her iki tarafında derviş hücreleri (yirmi adet) vardır. Hücrelerden altı tanesi semâhânenin sol tarafında, diğerleri L şeklinde sağ tarafında yer almaktadır. Hücreler arka duvarlarındaki küçük bir pencereyle aydınlatılmıştır. İçlerinde, bacaları kesme taşla yapılmış birer ocak ve dolap nişi bulunmaktadır.³⁰

Külliye içindeki caminin 1855 yılından itibaren bizzat semahâne olarak kullanıldığı, zikir meclislerinin zaman zaman orada yapıldığı bilinmektedir. Semahâne âyin günü, Cuma idi. Müritler özellikle Cuma günleri namazdan sonra, semâhâne kudüm, tanbur ve ney eşliğinde dönerlerdi. Bazen de caminin içinde büyük bir halka yaparak zikir ederlerdi. Miraç kandilinde aşhanede pişirilen süt, cami içindeki cemaate ve dışarıdaki halka dağıtıldı. Diğer kandillerde mevlüt, kaside ve naatlar okunurdu. Bu gecelere "İhya Geceleri" deniliyordu. Muharrem ayında aşure pişirilerek halka ve cemaate dağıtıldı. Aşhane sürekli işler, dışardan gelen yabancılara ve kimsesizlere yemek çıkarılırdı.³¹

Bayram namazları (törenleri), bazı âsitânelerde tekkenin kendi camiinde, bazılarında dergaha yakın büyük camilerin birinde kılınırdı ve namaza resmi kıyafetle iştirak edilirdi. Her tekkede bayram törenleri, aşağı yukarı, aynı olmakla beraber, mahalli değişiklikler de gösterirdi. Eskişehir'de ise, bayram namazından çıkılınca, en öne elinde "teber" taşıyan bir dede düşer, onun arkasından başka bir dede tekkenin sancağını taşırdı. Bilindiği üzere, her tarikatta ve hatta esnaftan her meslekte hususi bir sancak bulundurmamı'taddı. Eskişehir tekkesinin sancağında, "Euzu Besmele", Hz. Muhammed (sav) peygamber ve dört halifenin ve İmam Hasan ve Hüseyin'in (ra)

³⁰ "Eskişehir Kurşunlu Camii", *Vakıflar Genel Müdürlüğü, Katalog A, b 1.*

³¹ Bu bilgiler, o günleri bizzat yaşamış bir Mevlevî muhibbi olan Tefik Celepcigil'in hatıralarından alınmıştır. Bkz. Suzan Albek, *Dorliom'dan Eskişehir'e*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1991, s. 268

adları işlenmişti. Ayrıca, “*De ki, sizden hiçbir karşılık istemiyorum, Ehl-i beytim'e muhabbet edin, yetişir.*” mealindeki ayet ve Hz. Mevlâna'nın adı yazılıydı; kumaşı ipekten ve yazıları sırmadandı.

Sancağın altında şeyh efendi yürür, onu neyzenler, kudümzenler ve âyinhanlar âyin okuyarak takip ederlerdi. Halk ta bu kafilenin arkasına takılırdı. Bu şekilde yola koyulan alay, Şeyh Şehabeddin Sühreverdî'nin türbesi önüne gelince dururdu. Âyin okunmasına ara verilir ve güzel sesli biri: “*İyi bilin ki Allah dostları (velileri) için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar.*” mealindeki ayeti okur, şeyh efendi “*fatiha*” der ve şu gülbengi çekerdi: “*Înâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, ber mâ hâzır vü nâzır bad. Dem-i Hazreti Mevlâna hu diyelim huuuuu*”.

Kafile tekrar yola düşer, şehrin umumi mezarlığı olan “Tekke önü” mevkiine çıkılır, orada medfun bulunan Şeyh Edebalı Türbesi'ne karşı, uzaktan, vaziyet alınarak dua edilir ve gülbenk çekilirdi. Buradan Mevlevîhaneye dönülür ve oranın türbesinin niyaz penceresi önünde âyin merasimi icra olunduktan sonra tekkeye girilirdi. Sonra şeyhin dairesinde veya herhangi bir salonda şeyh efendi mevki alır ve umumi görüşme ve bayramlaşma yapılırdı. Şeyh efendi erkeklerle bayramlaştıktan sonra harem kısmına geçer, hanımlarla umumi bir görüşme yapardı. Bayramlaşmada her kim varsa hepsi yemeğe davet olunurdu. O dönemde Mevlevîhanenin masrafları, yukarıda adı geçen kendisine bağlı vakıflardan ve varlıklı kişilerin bağışlarından karşılanıyordu.³²

Mevlevîhanelerde hususi toplantılar, şeyhin veya tarikat mensuplarından birinin konağında, bağında veya evinde yapılırdı. Bu toplantılarda yemek yenilir, saz ve söz alemleri tertip edilirdi. Konya'dakiler, yazın, Meram bağlarındaki yazlık dergaha çıkarlardı. Tarikatın bütün âyin ve merasimleri orada yapılırdı. Eskişehir Mevlevî şeyhi Hasan Dede, bazan Dolma bahçe denilen bir bahçede büyük çadırlar kurdurarak tekkeyi yazlık olarak oraya naklederdi. Semâhâne olarak kullanılan iki direkli, iç taraflarına ve eteklerine âyetler ve levhalar işlenmiş gayet büyük ve yeşil bir çadır kururdu. Semâ âyinleri bu çadırın içinde icra edilirdi.³³

Kaynaklarda hangi Mevlevî tekkelerinin âsitâne, hangilerinin zaviye olduğu konusunda tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Eskişehir

³² Muhiddin Celal Duru, *Tarihî Simalardan: Mevlevî*, Kader Basımevi, İstanbul 1952, s. 229–230.

³³ Age., s. 233–234.

Mevlevîhanesi bazı araştırmalarda zâviye olarak belirtilmesine rağmen, Konya Salnâmesi'nde (1312/1896) âsitâne olarak gösterilmiştir.³⁴ Âsitâne-i Aliyye denilen Konya'daki Mevlâna dergâhından başka bu özel anlamda âsitâne olan Mevlevîhanelerin içerisinde Eskişehir Mevlevîhane'si de sayılmıştır.³⁵

Eskişehir Mevlevîhanesinin kurulduğu 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar geçen dönemle ilgili; yukarda adı geçen vakfiyede Halil Efendi'nin şeyh tayin edilmesi dışında, elimizde bilgi mevcut değildir. Yalnızca şimdilik, 19. yüzyıla ait Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki otuz üç adet mektup, telgraf, vakıf sureti, berat ve fermanndan oluşan belge ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz iki belge mevcuttur. Bu belgeler, daha ziyade Mevlevîhanenin idaresindeki kusurları, postnişinlerin görevlendirilmeleri ile ilgili şikayet ve istekleri; ayrıca Mevlevîhaneye ait vakıfların tasarrufu ile ilgili yazışmaları ihtiva etmektedir.

Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki belgelerden anlaşıldığına göre, Mevlevîhane 19. yüzyılın başlarında on beş akçe aylık ile Muhammed b. Mustafa uhdesinde iken, onun vefatıyla dergah yönetimi, büyük oğlu Süleyman ve küçük oğlu Muhammed Kasım'a müştereken tevcih edilmiştir. Fakat bir süre sonra bu şahısların ehliyetsiz ve yetersizliği nedeniyle idare başkalarının eline geçmiş, dervişler dağılmış ve dergah kapanmıştır.³⁶ Daha sonra Hasan Hüsnü Dede hükumete baş vurarak, Gazi Mustafa Paşa'nın Eskişehir Paşa Mahallesi'nde bina ettirdiği cami avlusunda bulunan binanın ve tekke odalarının Mevlevîliğe ait olduğunu ve şeyhliğinin de babasından kendisine intikal ettiğini söylemiş, yapılan tetiklerde ve Konya Mevlâna Dergahı'nda bulunan yaşlı Mevlevî dervişlerinin de şehadetleriyle 2 Recep 1282/ 21 Kasım 1865 yılında düzenlenen bir beratla dergah Hasan Hüsnü Dede'ye tevcih edilmiştir.³⁷

Hasan Hüsnü Dede, mezar taşındaki kitâbeden ve torunu Dr. Muhiddin Celal Duru'nun mevlvîlik ile ilgili eserinden anlaşıldığına göre, 1246/1830-1 yılında Eskişehir'de doğmuş ve 1325/1907-8 yılında Eskişehir-

³⁴ S. Küçük *Age.*, s.38 dipnot 2.

³⁵ Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı IX s.384 (384-412); S. Küçük *Age.*, s.39 ; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV Yayınları, İstanbul 2001, s.252.

³⁶ Konya Mevlâna Müzesi, Dosya No. 88/29.

³⁷ Konya Mevlâna Müzesi, Dosya No. 88/29.

hir'de vefat etmiştir.³⁸ Otuz beş yaşında Eskişehir Mevlevîhanesi postnişinliğine tayin edilen Hasan Hüsnü Dede, kırk üç yıl bu görevi sürdürmüştür. Hasan Hüsnü Dede şeyhliğe tayin edilmeden önce, uzun süre İstanbul'da bulunmuş, iyi bir eğitim almış, dersiamlık (müderris) ve Mesnevîhanlık yapmıştır.³⁹ Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak, mezartaşı kitabesinden ve hükümete yaptığı başvurudan anlaşıldığına göre babası Çürükoğlu Hacı Hüseyin Efendi, şeyh ve aynı zamanda müderristir. Maarif Salnamesinde, Eskişehir medreseleri içinde verilen, Paşa mahallesindeki "Çürükoğlu" medresesinin de bânisidir.⁴⁰ Günümüzde medresenin yeri bilinmemekle beraber Kurşunlu Camii kuzeyindeki giriş kapısının bir alt sokağına, "Çürük Hoca Sokağı" ismi verilmiştir. Muhtemelen medrese de bu sokakta idi.

Hasan Hüsnü Dede'nin mezartaşında Mevlevî ve Kâdirî şeyhi olduğu yazılıdır. Mehmet Ziya Bey, *Yenikapı Mevlevîhanesi* isimli eserinde⁴¹ "...asr-ı âhirde yetişen meşâyih-i kirâm-ı Mevlevîyye içinde ahlâkıyla, fazlıyla, teslimiyetiyle bahusus vakar u edeb-i şeyhânesiyle velî-i kâmil vafına bihak-kın lâyük olan Eskişehir Mevlevîhanesi Postnişini merhum şeyhim Hasan Hüsnü Dede Efendi..." diyerek övgüyle bahseder. Yine bu eserde Hasan Hüsnü Dede Efendi'nin, Osman Selahaddin Dede Efendi (öl.1886)⁴² merhuma intisaplı olduğunu, Mevlevî ve Kâdirî şeyhliği icazetini Osman Selahaddin Dede Efendi'den aldığını öğreniyoruz. Hasan Hüsnü Dede Mevlevî ve Kâdirîliğinin yanı sıra, aynı zamanda bir Melâmîdir. O, bir İstanbul seyahatinde Melâmî Pîri Seyyid Muhammed Nur (Ö.1303/1886)'la görüşerek Melâmî olmuş, ancak bunu gizlediğinden Mevlevîlerden kimse bilmemektedir.⁴³ Böylece Hasan Hüsnü Dede Eskişehir Mevlevî Dergâh'ını şahsi gayret ve himmetleriyle yeniden ihya etmiş, Eskişehir Mevlevîhanesi

³⁸ Muhiddin Celal Duru, *Tarihî Simalardan: Mevlevî*, s. 164.

³⁹ S. Küçük *Age.*, s.220- S.Albek *Age.* s. 268

⁴⁰ *Osmanlı Maarif Salnamesi*, s.1312-1313 Matbaa-i Amire İstanbul 1907.

⁴¹ Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevîhanesi* Yayına hazırlayan: Murat A. Karavelioğlu. Ataç Yayınları, İstanbul 2005, s.156

⁴² XIX. yüzyılda Tarikat ve Tekkeleri kontrol altında bulundurma amacıyla kurulan Meclis-i Meşâyih'in ilk reisi olan Mevlevî şeyhidir. Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1990, s. 302 -307.

⁴³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmiler*, Gri yay, İst.1992, s. 314-315

de yeniden faaliyete geçerek Mevlevîlik tarikatı içinde âsitâne olarak yerini almıştır.⁴⁴

Hasan Hüsnü Dede'nin, birçok kimseye Mesnevî-yi Şerif okutma, Mevlevî âyini icra edebilme icazetleri verme ve bazılarında da mürid olması dolayısıyla, son devir Mevlevî meşâyih arasında seçkin bir yeri vardır. Onun yetiştirdiği kişiler arasında son Tire Mevlevîhanesi şeyhi Hayrullah Dede⁴⁵, İlk Meclis-i Meşâyih şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin oğlu Mehmed Celaleddin Dede⁴⁶, İhtifalci Mehmed Ziya⁴⁷, Kemâlî Aşçı Tahir Dede⁴⁸, Kasımpaşa Mevlevîhanesi Mesnevîhanlığı yapan Muhammed Es'ad Dede⁴⁹, meşhur bestekâr, hanende ve hattat olan Hasan Sırrı Efendi⁵⁰, Kütahya Mevlevîhanesi postnişinliği yapmış şair ve hattat Hacı Pesendî Dede⁵¹, Kütahyalı Şeyh Rifat Efendi⁵², Hasan Hüsnü Dede'nin oğulları Şemseddin Dede ve Bahaeddin Dede'nin isimleri zikredilebilir.

Hasan Hüsnü Dede Efendi'den sonra meşihate oğlu Şemseddin Dede Efendi tayin edilmiştir.⁵³ Onun okuma yazmasının olmaması ve dergahın yönetimindeki ehliyet ve liyakatinin yetersizliği nedeniyle meşihatten azl edilip yerine Bahaeddin Dede'nin tayini için, Eskişehir Mutasarrıflığına ve Şeyhulislamlık makamına tevcihen, iki yıla yakın (1327-1329/1911-1913) süren şikayetler ve yazışmalar olmuştur.⁵⁴ Mevlevîhanenin ıslahı konusundaki bu yazışmaların en dikkat çekici olanı Dr. Muhyiddin Celal Duru'ya aittir. O şikayet dilekçesinde bütün dergahların ehil olmayan kişilerin

⁴⁴ S. Küçük, *Age.*, s.220 dipnot 2.

⁴⁵ A. Süheyl Ünver, *agm*, s. 8; S. Küçük, *Age*, s. 304, dipnot 2.

⁴⁶ M. Ziya, *Age.*, s. 164.

⁴⁷ Aynı yer.

⁴⁸ S. Küçük, *Age.*, s. 243.

⁴⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, Çev. M. Akkuş- A. Yılmaz, , Seha Neşriyat, İstanbul 1990, s. 330.

⁵⁰ H. Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. yy.), İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 837 dipnot 548.

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, 1932, s. 262.

⁵² H. Mahmud Yücer, *Age*, s.452.

⁵³ Hasan Hüsnü Dede'nin Şemseddin Dede ve daha sonra Eskişehir Mevlevîhanesi postnişini olacak Bahaeddin Dede'den başka diğer bir oğlu daha vardı. Dr. Muhyiddin Celal Duru'nun pederi olan şeyhzâde Hüseyin Celaleddin Efendi. Fakat bu oğlu Hasan Hüsnü Dede Efendi'den önce 1319/1901-2 yılında vefat ettiği için posta büyük oğlu Şemseddin Dede Efendi geçmişti. Bkz. M. Celal Duru, *Age*, s.165.

⁵⁴ Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/1-33.

elinde olduğunu ve kötü yönetildiğini detaylı bir şekilde izah etmiş ve bu ıslahın acilen gerçekleştirilmesini talep etmiştir.⁵⁵ Sonunda Meclis-i Meşâyih'in kararı ve şeyhulislam efendinin 24 Rebiülevvel 1331/ 3 Mart 1913 tarihli Dâire-i Meşîhât-ı İslâmiyye Kalemî'nden çıkan tezkerede uygun görmesiyle⁵⁶ görevinden azledilen Şemseddin Efendi'nin yerine kardeşi Bahaeddin Dede şeyh olmuştur.⁵⁷ Bahaeddin Dede'nin posta tayininden birkaç yıl sonra Mehmed Şemseddin Efendi, Mevlevî Taburu ile Kanal Harekatı'na katılmış ve 20 Şubat 1331/ 1915 yılında Şam'da vefat etmiştir.⁵⁸ Eskişehir Mevlevîhanesi Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına dair kanunun çıktığı 1925 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Semahanenin doğu tarafında yedi tane mezar bulunmaktadır. Bunlar Mevlevî şeyhi Hacı Hasan Dede ile onun babası ve bazı aile fertlerine aittir. Birinci mezar, Hasan Hüsnü Dede'nin babası hayır ve hasenat sahibi, Çürükoğlu Hacı Hafız Hüseyin Efendi'nin kabridir. Ölümü 1282/1865 yılıdır. Çürükoğlu Hacı Hafız Hüseyin Efendi'nin Mevlevî şeyhi olduğu Konya Mevlâna Müzesi Arşivindeki 88/29 nolu belgeden anlaşılmaktadır. Paşa mahallesinde "Çürükoğlu Medresesi" adında kendisinin yaptırdığı bir medresesi vardır.⁵⁹

İkinci mezar, Eskişehir Mevlevî ve Kâdirî Şeyhi dersiâm ve mesnevîhan Hacı Hasan Hüsnü Dede'nin kabridir. Eskişehir'de tanınan bir aile olan Duru ailesinin büyük babalarıdır. Doğumu H.1246/1830-1 ölümü 1325/1907-8'dir. Bu iki mezarın ortasına dikilen orijinal mezar taşı Çürükoğlu Hacı Hafız Hüseyin Efendi'ye aittir.

Mezar taşında;

Hüvelbâkî

Eskişehir hankâhu Mevlevî şeyhi

Hasan Hüsnü'nün pederi sâhibü'l-hayrât

⁵⁵ Dr. Muhiddin Celal Duru'nun Eskişehir Mevlevî Dergahı'nın kötü yönetildiğine dair şikayet mektubu. Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/3 vd.

⁵⁶ Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/20.

⁵⁷ Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/2; S. Albek, *Age.*, s. 269.

⁵⁸ A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhaneleri ve Son Şeyhleri", Mevlâna Güldestesi, Konya 1964, s. 32. (30-39)

⁵⁹ Osmanlı Maarif Salnamesi, İstanbul 1907, s.1312-1313

ve'l-hasenât mağfirun leh elhâc hâfız
 Hüseyin bin seyyid rahimehullah
 Teâlâ rahmeten vâsıaten. El-fâtiha.
 1282/1865-6 (18 şehir ?) ..... ibareleri yazılıdır.

Diğer mezarlar, Mevlevî Alayı ile Kanal Harekâtına katılıp şehid düşen Hasan Hüsnü Dede'nin oğlu Şemseddin Efendi'nin oğulları Kemaleddin, Şehabeddin, Necmeddin ve Alâaddin Efendilere aittir. Son mezar ise, Hasan Dede'nin kızı Ayşe Hanımefendi'ye ait kabirdir.

Eskişehir Mevlevîhanesinin adı bilinen şeyhleri:
 Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Halil Efendi (1572-?)
 Şeyh Muhammedoğlu Mustafa (19. yüzyıl başları)
 Şeyh Süleyman (?-?)
 Şeyh Muhammed Kasım (?-?)
 Şeyh Hacı Hafız Hüseyin Dede Efendi (?- 1865)
 Şeyh Hasan Hüsnü Dede (1865-1907-8)
 Şeyh Şemseddin Efendi (1908-1913)
 Şeyh Bahaeddin Dede Efendi (1913-1925)

Son olarak Eskişehir Odunpazarı kabristanında, mezar taşlarındaki Mevlevî sikkelerinden ve yazılardan, Mevlevî şeyhi veya bu tarikat mensubu oldukları anlaşılan şahıslara ait mezarlardan tespit edebildiklerimizi görsel olarak sunacağız. Bunlar, Varnalı Hakkı Efendi (öl. 1328), Şamlıoğlu Hacı Ahmet Ağa, Kudret Dede (öl. 1947), Bahri Dede ve Hasan Rıfat Doğru (öl. 1950)' ya ait mezarlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhaneleri ve Son Şeyhleri", Mevlâna Güldestesi, Konya 1964. s. (30-39).
- Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı) İstanbul 1983.
- Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmiler*, Gri yay, İstanbul 1992.
- Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler: Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, sayı. XII, Ankara 1978, s. 258. (247-269).
- Avni Güngörür-Kemalettin Conker, *Eskişehir Kılavuzu*, Anıl Matbaası, Eskişehir 1952.
- Çoban Mustafa Paşa'nın Hicrî 932 Tarihli Arapça Vakfiyesi ve Zeyilleri, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*, No. 7003.
- Erol Altınsapan, "Eskişehir Kurşunlu Külliyesi", *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, sayı 91, yıl 21, Mart 2004, s. (37-42).
- "Eskişehir Kurşunlu Camii", *Vakıflar Genel Müdürlüğü, Katalog A*, b 1.
- Fatih Müderrisoğlu, "Bâni Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *Vakıflar Dergisi*, sayı XXV, s. (67-109).
- Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı IX, (384-412).
- H. Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yy.)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları-5, Eskişehir 2005.
- Hüdavendigâr Salnamesi*, Vilayet Matbaası. Bursa 1324.
- İ Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, 1932.
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1988.
- İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. II, İstanbul 1947-61.
- Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, Dosya No. 88/30.
- Köksal Seyhan, "Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *DİA*, 1994. c. 8, s. (351-4).
- M. Tayyip Gökbilgin, *XV.- XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livası, Vakıflar-Mümkler-Mukat aalar*, İstanbul 1952.
- Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, Yayına hazırlayan: Murat A. Karavelioğlu. Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
- Muhiddin Celal Duru, *Tarihî Simalardan: Mevlevî*, Kader Basımevi, İstanbul 1952.
- Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1990.

- Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV Yayınları, İstanbul 2001.
- Nusret Çam, Fıkıh-ı Meselelerin ve Mezheplerin Türk Cami Mimarisinde Tesiri, *Vakıflar Dergisi*, XXI. Ankara 1990, s. (375-76).
- Osman Ergin, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*, İstanbul 1936.
- Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyâsi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1328)*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *İrade-i Dahiliyye*, Dosya: 979 / 77294.
- Osmanlı Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1907.
- Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Uçları”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Sota ve Yeni Türkiye Yayınları, s. (821-833).
- Sefine-i Evliyâ*, Çev. M. Akkuş- A. Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1990.
- Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003.
- Suzan Albek, *Dorliom’dan Eskişehir’e*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1991.
- Şinasi Acar, “Yukarı Mahalle Odunpazarı”, *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, sayı 96, yıl 22, Mayıs 2005, s. (24-31).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanlığı, 747 nolu Defter, 459. sayfaya ait 3 Aralık 1982 tarihli kayıt örneği.
- Yusuf Oğuzoğlu-Feridun Emecen, “Eskişehir” mad., *DİA.*, İstanbul 1995, c.11, s. (398-402).